VAR: Από το χέρι του θεού στο μάτι του συστήματος

Γιάννης Κτενάς, Στέφανος Μπατσής

Η απέχθεια που νιώσαμε για την εισαγωγή του Video Assistant Referee (VAR) στους αγώνες του Μουντιάλ –και την επέκτασή του, σύμφωνα με τα σχέδια της FIFA, και στα εθνικά πρωταθλήματα μέσα στα επόμενα χρόνια– ήταν σχεδόν ενστικτώδης. Όπως είπε ένας φίλος, κοινωνιολόγος της καθημερινής ζωής, συλλαμβάνοντας την ουσία του θέματος, το ποδόσφαιρο «είναι να βάλεις μια γαμημένη μπάλα σε ένα γαμημένο δίχτυ. Γιατί το κάναμε ολόκληρη επιστήμη;»

Συζητώντας όμως σε παρέες, ακούγοντας σχόλια στον δρόμο και τα καφενεία και βλέποντας τα αποτελέσματα σχετικών διαδικτυακών ψηφοφοριών,[1] συνειδητοποιήσαμε ότι η αντίδρασή μας απέναντι σε αυτή τη νέα τεχνολογία δεν ήταν καθόλου αυτονόητη. Ποδοσφαιρόφιλοι, ποδοσφαιρόφιλες, ακόμη και άνθρωποι που ξέρουν πολύ καλά τι σημαίνει να αγωνίζεσαι στο τερέν ή να πηγαίνεις στο γήπεδο, φαίνονται γοητευμένοι από τη νέα σύλληψη της FIFA, η οποία ήδη έχει αλλάξει τον τρόπο που παίζεται το παιχνίδι. Γι’ αυτόν τον λόγο, θελήσαμε να παρουσιάσουμε την κριτική μας στο VAR κάπως πιο αναλυτικά και συγκροτημένα.

Το πνεύμα της (νεοφιλελεύθερης) γραφειοκρατίας

Ξεκινώντας, είναι αξιοσημείωτο το πόσο μοιάζουν τα επιχειρήματα υπέρ του VAR με τα επιχειρήματα που ιστορικά σημάδεψαν την ανάδυση της γραφειοκρατίας. Γραφειοκρατία, όπως έχει δείξει ο Μαξ Βέμπερ, δεν σημαίνει χαρτούρα και αναμονή σε ατελείωτες ουρές, αλλά πρώτα και κύρια: αντικατάσταση του προσωπικοκεντρικού τρόπου διευθέτησης των υποθέσεων από απρόσωπους και φορμαλιστικούς κανόνες, καθώς και έμφαση στην υπολογισιμότητα, την ποσοτικοποίηση και την εξειδίκευση. Για

όλους αυτούς τους λόγους η γραφειοκρατία διατείνεται ότι επιφέρει μια ασύγκριτη αποτελεσματικότητα και ότι εξασφαλίζει τη δημοκρατία, την ισότητα και τη δικαιοσύνη: δεν αποφασίζει ο άρχοντας (εν προκειμένω: ο άρχοντας του αγώνα) όπως του καπνίσει, αλλά ο ειδικός με βάση τυπικούς κανόνες που ισχύουν για όλους.

Την ίδια ακριβώς λογική βλέπουμε και πίσω από το VAR. Η προσωπική κρίση του διαιτητή πρέπει να αντικατασταθεί από την απρόσωπη κρίση του video,[2] το οποίο μπορεί να καταγράψει όλη την αλήθεια, «αντικειμενικά», μετρήσιμα, ίδια και απαράλλαχτα για όλους.

Ταυτόχρονα, η εμπιστοσύνη στα νέα τεχνολογικά μέσα, φέρνει τη λογική και την επιχειρηματολογία που υποστηρίζει το VAR κοντά σε αυτή του νεοφιλελευθερισμού. Η τεχνολογία καλείται να εξαλείψει το τυχαίο, το αυθόρμητο, το ανθρώπινο και να λύσει προβλήματα πάσης φύσεως, στο όνομα της διαφάνειας και της αποτελεσματικότητας. Όλα *μπορούν* και *πρέπει* να γίνουν ρητά· γι' αυτό χρειαζόμαστε όχι διαιτητές, αλλά τεχνοκράτες. Δεν θα κυβερνούν πια οι άνθρωποι, οι οποίοι κατά περιόδους μπορεί να μην είναι ορθολογικοί, να παρασύρονται από τα πάθη τους, από τα λάθη της στιγμής. Θα κυβερνούν «τα στοιχεία», η ίδια η αλήθεια, η αντικειμενικότητα αυτοπροσώπως.

Το τι σημαίνει γραφειοκρατία και νεοφιλελευθερισμός, το ποιες είναι οι καταστροφικές τους συνέπειες για την κοινωνία, το έχουμε δείξει αλλού και δεν χρειάζεται να το επαναλάβουμε. Ας μείνουμε στα του ποδοσφαίρου. Φυσικά, δεν αρνούμαστε ότι ορισμένες φορές το VAR μπορεί να πάρει μια σωστή απόφαση εκεί που ένας διαιτητής θα έπαιρνε μια λανθασμένη, όπως άλλωστε και ένας γραφειοκράτης μπορεί υπό όρους να διεκπεραιώσει μια υπόθεση «αποτελεσματικότερα» από έναν ερασιτέχνη. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι η γραφειοκρατία δεν «βελτίωσε» απλώς κάποιες ήδη υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Προκειμένου να κάνει τη δουλειά της, αναδιάρθρωσε ριζικά ολόκληρη την κοινωνία, σημαδεύοντας το πέρασμα από έναν πιο κοινοτικό σε έναν κρατικό τρόπο ζωής. Το ίδιο ισχύει και με την τεχνολογία.

Όπως σημειώνει προσφυώς ο Langdon Winner, τα διάφορα τεχνολογικά μέσα δεν είναι απλώς βοηθήματα για την ανθρώπινη δραστηριότητα· είναι επίσης ισχυρές δυνάμεις που δρουν προς την αναμόρφωση αυτής της δραστηριότητας και του νοήματός της.

Έτσι, θα πρέπει να σκεφτούμε ποιο θα είναι το τίμημα του VAR και αν θέλουμε πράγματι να το πληρώσουμε. Ίσως πράγματι κάποιες αποφάσεις να γίνουν πιο «δίκαιες» από ορισμένες απόψεις. Είναι όμως πολύ πιθανό αυτές οι αποφάσεις και αυτή η δικαιοσύνη να αφορούν ένα εντελώς διαφορετικό παιχνίδι.

Άλλωστε, τόσο το VAR όσο και άλλες τεχνολογίες υποβοήθησης της διαιτησίας στο ποδόσφαιρο δεν απηχούν μια αναγκαιότητα αλλά μια επιθυμία. Οι λόγοι που επιτάσσουν τέτοιου είδους μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες δεν μπορούν και δεν πρέπει να αναζητούνται στη φύση, την ουσία του «όμορφου παιχνιδιού», καθώς εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πως όσοι διοικούν το ποδόσφαιρο ενδεχομένως χρειάζονται το VAR, το ίδιο το ποδόσφαιρο όμως όχι.

Φαινομενολογία του αθλήματος, φαινομενολογία του γηπέδου

Φυσικά, όπως συμβαίνει και με τη γραφειοκρατία, έτσι και η αποτελεσματικότητα και η αλήθεια του VAR είναι στην πραγματικότητα πολύ περιορισμένες. Κι αυτό γιατί και οι δύο βασίζονται αναγκαστικά, ακριβώς προκειμένου να εξορίσουν τον προσωπικό παράγοντα, στον φορμαλισμό, στην τυπική μέτρηση, στην ποσοτικοποίηση. Όμως –ευτυχώς– ούτε η ζωή ούτε το ποδόσφαιρο μπορούν να αναχθούν στις ποσοτικές τους διαστάσεις. Ίσα ίσα, αυτό που μένει έξω από τη φορμαλιστική υπολογισιμότητα είναι και το πλέον σημαντικό.

Έτσι, οποιοσδήποτε έχει παίξει ποδόσφαιρο, ξέρει ότι το κάθε ματς έχει έναν δικό του, ιδιαίτερο ρυθμό, που προσδιορίζει ασυνείδητα το επίπεδο της έντασης των διεκδικήσεων, της δύναμης, της μαχητικότητας και της σκληρότητας των μαρκαρισμάτων. Αυτό το επίπεδο δεν μπορεί να προσδιοριστεί εκ

των προτέρων ούτε να μετρηθεί λογικά: *βιώνεται* και μετριέται από παίκτες, οπαδούς και διαιτητές εμπειρικά, *με το μάτι*, τη στιγμή του αγώνα και μάλιστα στα διάφορα σκαμπανεβάσματα της ροής του αγώνα. Γι' αυτό ακριβώς όλοι γνωρίζουν ότι πολλές φορές η τυπική εφαρμογή του κανόνα είναι πιο άδικη από τη μη εφαρμογή του (παράδειγμα: το εντελώς άδικο, αν και ενδεχομένως τυπικά ορθό πέναλτυ που δόθηκε στη Ρεάλ στο 93ο λεπτό του ημιτελικού του Champions League με τη Γιουβέντους).[3]Αυτή είναι η συγκεκριμένη, βιωμένη αλήθεια του ποδοσφαίρου.

Διόλου τυχαία, οι Αμερικανοί, οι οποίοι πάντοτε επεφύλασσαν νεωτερικές ιδέες για το εξωτικό γι' αυτούς ποδόσφαιρο, αποτέλεσαν τους θερμότερους υποστηρικτές της τεχνολογίας του VAR και το εφάρμοσαν στο εθνικό τους πρωτάθλημα (MLS). Τυχαία δεν είναι ούτε και η μεγάλη στήριξη που βρήκε το VAR στο πρόσωπο του Τζιάνι Ινφαντίνο, του προέδρου της FIFA. Ο Ινφαντίνο, ένας τεχνοκράτης νομικός γεννημένος στην Ελβετία, συνοψίζει άριστα την πίστη στην πρόοδο μέσω της τεχνολογικής καινοτομίας αλλά και την τάση παγκόσμιας διακυβέρνησης του ποδοσφαίρου εντός του γραφειοκρατικού και νεοφιλελεύθερου υποδείγματος, ερήμην των πρωταγωνιστών του παιχνιδιού.

Από την άλλη πλευρά, ο Μισέλ Πλατινί, πρώην πρόεδρος της UEFA αλλά και πρώην αθλητής με σπουδαίες παραστάσεις στο κορυφαίο επίπεδο, αντιτάχθηκε στην προϊούσα διείσδυση της τεχνολογίας στο ποδόσφαιρο, θεωρώντας πως αλλοιώνει το χαρακτήρα του παιχνιδιού, δηλαδή το ενδεχομενικό πάντρεμα τύχης και ικανότητας. Πιθανώς αντιλαμβάνεται διαισθητικά ο Πλατινί, όπως και άλλοι αθλητές που τάχθηκαν κατά της εφαρμογής του VAR, πως η αλήθεια του ποδοσφαίρου συγκροτείται μοναδικά και μας αφηγείται μια ιστορία την οποία δεν μπορούμε να αποσυναρμολογήσουμε στα εξ ων συνετέθη.

Η αλήθεια του video όμως είναι άλλη. Καθένας καταλαβαίνει ότι όταν βλέπουμε το βίντεο μιας γιορτής, βλέπουμε κάτι πολύ διαφορετικό από την ίδια τη γιορτή. Ακριβώς επειδή το video δεν μπορεί να πιάσει τον ρυθμό, την αίσθηση και το κλίμα της

στιγμής, ο VAR μπορεί να οδηγήσει τους διαιτητές σε αποφάσεις τόσο τυπολατρικές, που να καταλήγουν άδικες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα: το πρώτο πέναλτυ που καταλόγισε ο διαιτητής του αγώνα Αιγύπτου-Σ. Αραβίας υπέρ της τελευταίας. Ποιος δεν έφριξε βλέποντάς τον να ζητάει να γυρίσουν το βίντεο μερικά κλάσματα του δευτερολέπτου πίσω, ώστε να παγώσει την εικόνα και να αποδείξει ότι υπήρξε κράτημα σε μια φάση που ο ρυθμός της καθιστούσε κάθε σκέψη για πέναλτυ γελοία; Είναι σαφές ότι όταν ο διαιτητής αναλύει τη φάση, κατακερματίζοντάς την, τεϊλορικώ τω τρόπω, σε ένα σύνολο καρέ, τα οποία μπορούν να παγώσουν, να παιχτούν γρηγορότερα ή πιο αργά, να επαναπροβληθούν κατά βούληση, δεν βλέπει πια «τη φάση», βλέπει κάτι άλλο. Έτσι, κρίνει και με διαφορετικό τρόπο, καθώς μια φάση που με «γυμνό μάτι» φαίνεται *και είναι* καθαρή, με το VAR μπορεί να φανεί ως πέναλτυ. Απόδειξη: στο τρέχον Μουντιάλ έχει ήδη σημειωθεί ρεκόρ καταλογισμών της εσχάτης των ποινών. Ως γνωστόν, το βλέμμα, το είδος του βλέμματος, επηρεάζει σε έναν όχι ασήμαντο βαθμό και το αντικείμενο του βλέμματος.

Κατανοούμε λοιπόν ότι, σε πείσμα του νεωτερικού και τεχνολατρικού φαντασιακού, το λάθος, η ατυχία και βαθύτερα το κακό, η τραγωδία, δεν μπορούν να ξεριζωθούν από τη ζωή, καθώς είναι εγγενή σ’ αυτήν. Το μόνο που κάνει η «πρόοδος της τεχνολογίας», τόσο στο ποδόσφαιρο όσο και γενικά, είναι να μετατοπίζει –ή να *απωθεί*– την εστία του κακού και του λάθους, έχοντας στο μεταξύ αναδιαρθρώσει ολόκληρο το πεδίο και σαρώσει ό,τι καλό υπήρχε στην προηγούμενη κατάσταση.

Άλλωστε, το VAR όχι μόνο δεν μπορεί να πιάσει τον ρυθμό του αγώνα, αλλά επιπρόσθετα τον σπάει κιόλας. Στον πρώτο γύρο αυτού του Μουντιάλ είδαμε διαιτητή να διακόπτει αντεπίθεση για να κοιτάξει το video. Τι πρόοδος για το ποδόσφαιρο! Κι όμως, όλοι ξέρουν ότι το μεγαλύτερο παράπονο των οπαδών είναι ότι το ματς «δεν έχει ρυθμό».

Σε ένα άλλο, συναφές επίπεδο, η εφαρμογή του VAR είναι ασεβής απέναντι στην εμπειρία του γηπέδου και της εκ του σύνεγγυς παρακολούθησης του αθλήματος, οδηγώντας σε μια συνθήκη ακραίας

τηλεοπτικοποίησής του. Ας μην ξεχνάμε πως, σε αντίθεση με το μπάσκετ, που είναι ένα άθλημα μεγάλης ταχύτητας, πολλών επαφών και λεπτομερειών, το ποδόσφαιρο παρακολουθείται καλύτερα από κάποιο σημείο της κερκίδας, παρά από την τηλεόραση. Αυτό διότι αφενός η ανάγκη για πολλά replay είναι μικρή –συνήθως όσα διαλαμβάνονται είναι ευχερώς αντιληπτά με γυμνό μάτι– κι αφετέρου διότι η τηλεοπτική κάλυψη ακολουθεί ως επί το πλείστον το ταξίδι της μπάλας εντός ενός αχανούς χώρου, στον οποίο συμβαίνουν πράγματα τα οποία δεν μπορεί να συλλάβει στην ολότητά τους ο προσηλωμένος στην μπάλα και την πορεία της τηλεοπτικός φακός. Οι διατάξεις των δύο αντίπαλων ομάδων, οι κινήσεις που γίνονται μακριά από τη μπάλα, τα στιγμιότυπα εκτός της κύριας φάσης του παιχνιδιού, όλα αυτά είναι στοιχεία ενός ποδοσφαιρικού παιχνιδιού στα οποία μπορεί να σταθεί το ανθρώπινο μάτι κατά την παρακολούθηση εντός γηπέδου.

Το ποδόσφαιρο δεν είναι άθλημα αυστηρά κανονικοποιημένων κι επαναλαμβανόμενων φάσεων και μοτίβων. Είναι αυτό αλλά και κάτι περισσότερο, καθώς η ομορφιά του συχνά εκδηλώνεται αναπάντεχα με περίεργους, ακαθόριστους τρόπους. Είναι ένα παιχνίδι στην ουσία του συναισθηματικό και η γηπεδική εμπειρία παραμένει ιδιαίτερα σημαντική, για να παραβλέπεται. Αυτονοήτως, δεν είναι καθόλου συμβατό με την εμπειρία του γηπέδου να περιμένεις γεμάτος φόρτιση στην κερκίδα την αξιολόγηση ενός replay σε μια οθόνη στο κέντρο του γηπέδου. Να συγκρατείς ένα ποτάμι συναισθημάτων μέχρι την τελική απόφαση ή να σβήνεις κακήν κακώς πυρσούς και καπνογόνα –εάν τυχαίνει να βρίσκεσαι σε κάποιο οπαδικό πέταλο–, διότι ένα γκολ ακυρώνεται μισό ή ένα λεπτό μετά την επίτευξή του.

Σε όλους μας μοιάζει λάθος, όταν ένα ποδοσφαιρικό παιχνίδι γίνεται με άδειες εξέδρες, χωρίς το τραγούδι, τις φωνές και τη συλλογική ατμόσφαιρα που δημιουργούν οι θεατές. Όπως αναφέρει ο φιλόσοφος Simon Critchley, «το κλειδί στο ποδόσφαιρο είναι η σύνθετη διάδραση μεταξύ μεγαλειώδους μουσικής και όμορφης εικόνας. Ο Διόνυσος και ο Απόλλωνας, οι θεατές και η ομάδα».[4] Έτσι, θεωρούμε πως η δραματική εισαγωγή τεχνολογιών

όπως το VAR πιθανώς να οδηγήσει και σε μια αφυδατωμένη γηπεδική εμπειρία, ενδεχομένως με θεατές που θα κοιτάνε με το ένα μάτι μία οθόνη και με το άλλο τα τεκταινόμενα στον αγωνιστικό χώρο.

Το κοινωνικό νόημα του ποδοσφαίρου

Άλλωστε, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε και τις αλλαγές που θα επιφέρει το σύστημα VAR στις κοινωνικές σχέσεις που διαρθρώνονται γύρω από το ποδόσφαιρο. Παρόλη την παρακμή που έχουν επιφέρει τα εκατομμύρια των εταιρειών, το ποδόσφαιρο, όπως βιώνεται από τους οπαδούς, διασώζει μια έντονη αίσθηση λαϊκότητας, κοινής γιορτής, πάθους, έκστασης, νοήματος που υπερβαίνει το ορθολογικό.

Έτσι, οι λαϊκές πρακτικές γύρω από το ποδόσφαιρο –στην Αγγλία οι Pub, στην Ελλάδα οι συζητήσεις, τα πειράγματα και οι αναλύσεις με τον προπατζή, τον ψιλικατζή αλλά και την κυρία με το χαρτοπωλείο– αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του αθλήματος. Με τη σειρά του, αναπόσπαστο κομμάτι αυτών των πρακτικών αποτελεί ο σχολιασμός των διαιτητικών αποφάσεων. Στα καφενεία, σχετικοί και άσχετοι με το άθλημα καταθέτουν τις απόψεις τους όχι μόνο γύρω από τους επερχόμενους πρωταθλητές, αλλά και γύρω απο τη μαλακία ή τη διορατικότητα του τάδε διαιτητή ή του δείνα επόπτη. Τώρα, αυτή η γόνιμη πολυφωνία θα κληθεί να σωπάσει μπροστά στην «αναντίρρητη αλήθεια» του video. Ίσως όμως και να μη σωπάσει, συναισθανόμενη διαισθητικά ότι, αν το VAR δείχνει όσα δεν είδε το μάτι, το μάτι βλέπει με έναν τρόπο που ποτέ δεν θα μπορέσει το VAR.

Ο αθλητισμός και συγκεκριμένα το δημοφιλές ποδόσφαιρο αποτελούν πολιτισμικές πρακτικές με σημαντική κοινωνική διείσδυση και συμμετοχή. Συμπυκνώνουν εντός και γύρω τους σημασιακές κι αξιακές μεταβολές σύστοιχες των κοινωνικών δυναμικών. Αν αφιερώσουμε στο ποδόσφαιρο ένα σοβαρό και συνεπή στοχασμό, θα μας εκπλήξει ευχάριστα ο αναπάντεχος τρόπος με τον οποίο θα φωτιστούν πτυχές της κοινωνικής πραγματικότητας οι οποίες παρέμεναν θολές και αδιάβατες. Νομίζουμε πως εάν ο

πρώτος στόχος αυτού του κειμένου είναι μια δομημένη κριτική πάνω στην εφαρμογή του VAR, ένας δεύτερος υπόρρητος στόχος θα μπορούσε να είναι η απόδειξη ότι μελετώντας και σκεπτόμενοι πάνω στο κοινωνικό και πολιτικό νόημα των σπορ και την οπαδική κουλτούρα, μπορούμε να οξύνουμε τα ερμηνευτικά μας σχήματα και να κατανοήσουμε εναργέστερα τις αντινομίες της εποχής.

~

Καθώς τελειώνει αυτό το κείμενο, ακόμη και αφήνοντας στην άκρη το αναντίρρητο γεγονός ότι οι τεχνολογίες έχουν την τάση να διαχέονται και να επεκτείνονται (χθες το goal line technology, σήμερα το VAR, αύριο τι;), ας μη σπεύσει κανείς να χαμογελάσει με τον «ρομαντισμό» μας για την υπεράσπιση της δυνατότητας του λάθους, του τυχαίου, του αυθόρμητου, του ακαθόριστου, του ανθρώπινου.[5] Ολόκληρες ποδοσφαιρικές μυθολογίες έχουν χτιστεί γύρω από μια λανθασμένη απόφαση. Υπερασπιζόμαστε αυτούς τους μύθους, γιατί είναι πιο αληθινοί από την «αλήθεια» του pause και του fast forward, αλλά κυρίως γιατί δεν θέλουμε το χέρι του θεού να αντικατασταθεί από το μάτι του συστήματος.

Σημειώσεις

[1] Βλ. https://twitter.com/sombrerogr/status/1014538595909160960

[2] Στην πραγματικότητα, όπως φανερώνει και ο τίτλος της τεχνολογίας, ο στόχος είναι να κρίνει το video και όχι οι πέντε ή εφτά (!) διαιτητές που είναι τοποθετημένοι στο ειδικό δωμάτιο. Αυτοί απλώς παίζουν τον ρόλο των εξειδικευμένων υπαλλήλων, σύμφωνα με τον νέο καταμερισμό των καθηκόντων που επιβάλλει το VAR.

[3] Απολύτως σχετικές με όσα συζητάμε είναι και οι δηλώσεις του Μπουφόν, ο οποίος είχε αποβληθεί μετά τις διαμαρτυρίες του για το εν λόγω πέναλτυ: «Ο διαιτητής δεν έχει καρδιά» (δηλαδή, ακριβώς, του έλειπε το *προσωπικό, βιωματικό, συναισθηματικό* στοιχείο) και, τις επόμενες μέρες, πιο ψύχραιμα: «Δεν έπρεπε να σφυρίξει. Ένας πιο έμπειρος διαιτητής

δεν θα το είχε κάνει. Δεν θα είχε γίνει ο πρωταγωνιστής στο πάρτι. Έπρεπε να γυρίσει από την άλλη μεριά και να αφήσει τις δύο ομάδες να παίξουν παράταση.»

[4] Simon Critchley, *What we think about when we think about Football*, 2017.

[5] Εξάλλου, δεν είναι μόνο η δυνατότητα του λάθους, αλλά και η δυνατότητα του «σωστού». Πού θα πάει η αξιοπρέπεια του παίκτη που δεν βούτηξε, αν και θα μπορούσε, η περηφάνια του οπαδού που ξέρει ότι η ομάδα του πήρε δίκαια το πρωτάθλημα, από επιλογή κι όχι επειδή την επιτηρούσε η κάμερα; Πού θα πάει αυτό;

Πηγή: Kaboom